

A világirodalmi kutatások 25 éve Magyarországon

Merész, szinte lehetetlen feladatra vállalkozik az ember, ha azt tűzi ki céljául, hogy a magyarországi világirodalmi kutatások negyedszázadáról adjon akár csak vázlatos képet.¹ A terület rendkívül szerteágazó, hiszen nemcsak egyetemes irodalomtörténeti munkákról kell itt szólni, hanem a nemzeti irodalmak körében végzett kutatásokról is, és nemcsak az irodalomtörténet foglalkoztat bennünket, hanem az irodalomtudomány többi ága, így különösen az irodalomelmélet, s végül nem is csak a szűken vett tudományos tevékenység érdekel, hanem a világirodalom értékeinek oktatásban és oktatáson kívüli népszerűsítése is, amely ma Magyarországon a modern filológiában jelentős, hozzáteszem, tudományos szempontból is jelentős szerepet játszik. Ha ezt a feladatot mégis vállaljuk, azért tesszük, mert azt gondoljuk, hogy a felszabadulás 25. évfordulóján érdemes visszatekinteni és felvázolni a főbb fejlődési vonalakat, mégpedig nem pusztán a múlt felmérése érdekében, hanem sokkal inkább a jövő feladatainak tisztázása szempontjából.

I.

Magyarországon mindig nagy volt az érdeklődés a külföldi irodalom iránt, de ez mindenekelőtt Nyugat-Európa felé fordult. Az első jelentős változás, amely a felszabadulás után bekövetkezett, hogy ez az egyoldalú orientáció ha nem is egészen, de felszámolódott. Tudatos művelődéspolitikai célkitűzésként azt akartuk elérni, hogy a magyar olvasóközönség a szomszéd népek és általában a kelet-európai népek irodalmát is megismerje. Az utóbbi időkben pedig egyre inkább érvényesült az a törekvés is, hogy irodalmi tájékozódásunk valóban egyetemes legyen, tehát megismertessük Ázsia és Afrika irodalmát is. A dogmatizmus egyoldalúságai azt eredményezték, hogy különösen a kortársi polgári irodalom termékei nem jutottak el időben Magyarországra. Ezt a lemaradást azonban az elmúlt tíz esztendőben behoztuk, s ma inkább azzal a veszéllyel nézünk szembe, hogy bizonyos rétegeknél ismét hajlandóság van az egyetemességről való lemondásra s az egyoldalú nyugat-európai irányultságra.²

¹ Az Acta Litteraria 1966-ban (VIII. k.) megkísérelt összefoglalót adni a modern filológia húszéves magyarországi fejlődéséről a bibliográfia tükrében. Az első tíz esztendőről l. SALLAY GÉZA összefoglalóját: Filológiai Közlöny, 1955. 86—88.

² Kulturális fejlődésünkről l. KÖPECZI BÉLA: A kulturális forradalom húsz esztendeje. A Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből (Bp. 1964. 265—311.) c. kötetben; úő: Huszonöt év — a világirodalmi műveltség változásai. Nagyvilág, 1970. 4. sz. 485.

A horizontnak ezt a kitágulását a világirodalmi kutatás nemcsak nyomon követte, hanem segítette is. Míg régebben a modern filológia meglegegett elsősorban a régi vagy a klasszikus irodalom egyes problémáinak vizsgálatával, az elmúlt 25 esztendőben nemcsak a múlt nagy íróit kellett bemutatnia a legszélesebb olvasóközönségnek, hanem a kortársakat is. Ez a világirodalmi kutatásnak olyan jelentős irányváltozását eredményezte, amelyre külön is fel kell hívnunk a figyelmet. *A külföldi irodalmak népszerűsítése* a filológusokra a művek kiválasztásának, gyakran fordításának és megfelelő kritikai bemutatásának vagy interpretálásának a kötelezettségét róta. Az, hogy ma Magyarországon az olvasók rendelkezésére áll a világirodalomnak szinte minden jelentősebb műve, az általános műveltség bővülésének, a tájékozódás gazdagodásának és a nemzetköziség eszméjének elterjedését bizonyítja. *A világirodalom klasszikusai* sorozat, amely több mint száz műből áll, az életműsorozatok (Goethe, Balzac, L. Tolsztoj, Gorkij stb.) vagy a *Modern Könyvtár*, amely a kortársi irodalmi alkotásokat teszi közzé, mind ezt a munkát dicséri. A *Nagyvilág* című folyóirat a maga harmincezres példányszámával arról tanúskodik, hogy széles olvasóközönség alakult ki, amely mohó érdeklődéssel figyeli a világirodalom legújabb jelenségeit is. A művek mellett sorra jelentek meg az összefoglalók egy-egy nemzet irodalmáról vagy egy-egy nagy irodalomtörténeti korszakról. A *Világirodalmi Kiskönyvtárban* írói portrékat adtak közre, s ezek szerzői között nem kevés a filológus. Megjelent a XX. század íróinak kislexikona és napvilágot látott a nagy világirodalmi lexikon I. kötete. Ez a munka — amellett, hogy a filológia társadalmi hatékonyságát bizonyítja, azt is mutatja, hogy nem különült el egymástól a tudományos kutatói és a kritikai tevékenység a külföldi irodalmak ismertetésében.

Új impulzust adott a kutatásnak az is, hogy az *oktatásban* nagyobb helyet kapott a világirodalom. Az általános iskolai tankönyvekben a külföldi íróktól származó szövegek valamelyest előtérbe kerültek, a középiskolai irodalomtörténetek pedig igyekeznek áttekintést adni — a magyar irodalom mellett — a világirodalom főbb jelenségeiről is. A tanárképzésben külön biztosítják a világirodalmi tájékozódást. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen világirodalmi tanszék működik, másutt pedig kollégiumokon és szemináriumokon nyújtják a szükséges ilyen természetű ismereteket. (1946-ban összehasonlító irodalomtudományi tanszéket is felállítottak a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán, sőt 1948-ban francia nyelvű folyóirat is indult *Cahiers de littérature comparée* címmel, de a „kozmpopolitizmus” elleni harc cége alatt a dogmatikus politika ezeket megszüntette.)

Az oktatásnak ez az új iránya új szükségleteket is felvetett, s ennek következtében sor került különböző szöveggyűjtemények,³ valamint összefoglaló jellegű munkák, jegyzetek kiadására. Itt a feladat nemcsak az volt, hogy a szükséges világirodalmi ismereteket kiválasszák, hanem az is, hogy azokat új szellemben mutassák be, ami egyáltalán nem volt könnyű feladat annak ellenére, hogy Lukács György munkássága jelentős ösztönzést adott.

Bár mind az ismeretterjesztés, mind pedig az oktatás újabb és újabb feladatok megoldását tűzte ki célul, a körülmények miatt a *világirodalmi*

³ Világirodalmi antológia, I. Ókor (Szerk.: SZILÁGYI J. GY. és TRENCSENYI-WALDAPFEL I.), 1952; II. Középkor és renaissance (IFJ. HORVÁTH J. és KARDOS T.), 1953; III. A XVII. és a XVIII. sz. irodalma (SÓTÉR I. és HALÁSZ E.), 1962.; V. A XX. sz. irodalma. 1. rész: A Szovjetunió népeinek irodalma (LENGYEL B.), 1958; VI. A XX. sz. irodalma 2. rész 1—2. (LUTTER T. és GYERGYAI ALBERT), 1962.

kutatás fórumai nem jöhettek létre. Az egyetemi tanszékeket, a kezdeti időkben különösen, teljes mértékben lekötötték az oktatási feladatok, a Magyar Tudományos Akadémia pedig csak 1951-ben szervezte meg az Irodalomtörténeti Dokumentációs Központot, amely kezdetben megelégedett bibliográfiai közlemények kiadásával (*Irodalomtudományi Értesítő*, *Bibliográfiai Értesítő*) és szovjet irodalomtudományi munkák magyar fordításával. A modern filológiában valamelyes előrehaladást jelentett, amikor 1956-ban megindult a *Világirodalmi Figyelő*, amely 1964-től a *Helikon* nevet is felvette, emlékeztetve az egykor Magyarországon Hankiss János által kiadott összehasonlító irodalomtörténeti folyóiratra. Évekig szünetelt a *Filológiai Közöny* kiadása, s csak 1955-ben indulhatott újra. 1957-ben kezdődött meg az *Acta Litteraria* megjelenítése, amely idegen nyelveken közöl többek között világirodalmi tanulmányokat is. 1956-ban alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, amelynek keretében működött kezdetben egy világirodalmi osztály is. Később azonban ez megszűnt és összehasonlító irodalomtörténeti és irodalomelméleti csoportra oszlott. Ilyen módon a világirodalmi kutatásoknak centruma mind a mai napig nem alakulhatott ki, ehelyett a különböző modern filológiai egyetemi tanszékektől várhattuk a tudományos munka fellendülését. Az utóbbi években erre sor is került, amit bizonyítanak nemcsak a kandidátusi és doktori disszertációk, hanem azok a kollektív munkák vagy sorozatok is, amelyeket tanszékek vagy karok indítottak el.⁴ A munka koordinálására a Magyar Tudományos Akadémia I. osztálya mellett létrejött a Modern Filológiai Bizottság, amely megpróbálta segíteni a kutatásokat, s e célból megindította többek között a *Modern Filológiai Füzetek* című sorozatot.⁵ Az elért fejlődés ellenére azt kell mondanunk, hogy a világirodalmi kutatások helyzete a tudományos szervezés szempontjából nem megoldott, reméljük, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei e téren is segítik az előrehaladást.

II.

A világirodalmi kutatások megújulása a részbeni funkcióváltáson túlmenően, amely természetesen maga is összefügg szemléleti kérdésekkel, elsősorban a *marxizmussal való megismerkedéssel* magyarázható. A régebbi világirodalom kutatásában a pozitívista vagy a szellemtörténeti törekvések uralkodtak, s a felszabadulás előtt csak nagyon kevesen kerültek közel a marxizmushoz. Igaz, a Tanácsköztársaságban részt vállalt filológusok, ha itthon maradtak, jórészt mint fordítók és mint kritikusok folytatták tevékenységüket, s ezért hatásuk jelentékeny volt, de közülük nem mindenki fogadta el a marxizmust, a legtöbbben a polgári humanizmus álláspontján álltak. Elég

⁴ *Annales Universitatis Budapestiensis. Sectio Philologica*, 1957 —, *Angol Filológiai Tanulmányok*. Debrecen, 1963 —, *Német Filológiai Tanulmányok*. Debrecen, 1965.

⁵ 1. SÜPEK O.: *Villon Testamentumának keletkezése*, 1967., 2. LAKITS P.: *A kaland változásai*. 1967.; 3. SÁRBU A.: *Szocialista realista törekvések a modern angol regényben*. 1967., 4. GYÖRI J.: *Thomas Mann Magyarországon*. 1968., 5. TOLNAI G.: *Federico García Lorca*. 1968., 6. TARNAI A.: *Extra Hungariam non est vita . . .* 1969., 7. HANKISS E.: *Az irodalmi kifejezésformák lélektana*. 1969., 8. PÉTER M.: *Tvardovszkij poémáinak költői nyelve*, 1970., 9. EGRI P.: *Kafka- és Proust-indítások Déry művészetében* 1970.

ha Benedek Marcell tevékenységére utalok, aki különösen a francia haladó irodalom terjesztésében szerzett elévülhetetlen érdemeket. A nacionalista-klerikális szemlélettel álltak szemben — a demokratikus progresszió alapján — olyan kitűnő kutatók és kritikusok is, mint Gyergyai Albert, Kardos László, Komlós Aladár, Turóczy-Trostler József. A polgári haladó irányzatokat képviselték a fiatalabb kritikus nemzedék tagjai is, akik a harmincas években tűntek fel (Halász Gábor, Szerb Antal, Bóka László, Sötér István és mások).⁶ A magyar marxista irodalomtudomány képviselői — az egy Bálint Györgyöt kivéve — vagy Romániában és Csehszlovákiában éltek, mint Gaál Gábor és Franyó Zoltán vagy emigrációban, mint Lukács György és Révai József.

Hazatértük után kettejük elméleti tevékenysége hatott elsősorban a magyar irodalomtudomány fejlődésére. *Lukács György* 1948-ban, mint a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke⁷ meghatározta e tudomány feladatait — most már a szocializmus építésének körülményei között. Felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar irodalomtörténet teljes revíziójára van szükség, mégpedig oly módon, hogy támaszkodni kell a marxista történetírás eredményeire, jobban tekintetbe kell venni a nemzetközi kapcsolatokat és filozófiai és esztétikai kultúrára kell szert tenni. Hangsúlyozta, hogy az irodalomtörténetnek figyelembe kell vennie a társadalmi fejlődés nagy tendenciáit és a korszakolást a történelmi változásokhoz kell igazítani. Szükségesnek tartotta a különböző irodalmi irányzatok vizsgálatát is, az irodalomkritika tanulmányozása alapján, amely minden korszak filozófiai és esztétikai kultúrájának hűséges tükré. A világirodalmi kutatásokkal kapcsolatban egyrészt arra utalt, hogy meg kell írni az egyetemes irodalomtörténetet bírálva azokat az irányzatokat, amelyek „az expresszionizmustól a szürrealizmusig terjednek”. Másrészt fellépett az összehasonlító irodalomtörténet pozitívista kutatása ellen és hangsúlyozta, hogy ennek a tudományágnak erőfeszítéseit a legfontosabb magyar problémák vizsgálatára kell koncentrálnia, és nem szabad elfelejtenie, hogy minden irodalmi jelenség az adott ország társadalmi szükségletével magyarázható. Csak a gazdasági-társadalmi viszonyok indokolják, hogy valamely író vagy irányzat hatást gyakorolt Magyarországon.

A Lukács György által meghirdetett revízióra, amely lényegében a marxizmus érvényesítését jelentette az irodalomtudományban, feltétlenül szükség volt. E programnyilatkozat azonban akkor hangzott el, amikor a dogmatikus politika a kulturális életben is egyre erőteljesebben éreztette hatását és ennek következtében még a helyes bírálatokat és célkitűzéseket is gyakran torz irányba vitte. A klasszikusok helyes megbecsülése mellett — éppen a XX. századi polgári irodalom válságjelenségeire hivatkozva — ez a politika elzárta a közönség elől korunk jelentős, sokszor realista vagy éppen szocialista realista műveit is. Ennek következtében a világirodalmi kutatások jórészt a régebbi korokra és főleg a XIX. századra korlátozódtak. A mai irodalom ismertetésében fejlődés mindenekelőtt a szovjet és a szomszédos népek irodalmának „felfedezésében” mutatkozott. A „balkáni módszereket” ért kritikát kiterjesztették általában az összehasonlító irodalomtörténetre, arról nem beszélve, hogy hozzácsapták ehhez még a kozmopolitizmus vádját is. Így a világirodalmi kutatás a múltba fordult, elhanyagolta a nemzetközi

⁶ A két világháború közötti évek irodalomtudományára vonatkozólag vö. B[odnár]. Gy[örgy].: Irodalomtörténet, esszé, kritika. A magyar irodalom története. 6. k. Bp. 1966.

⁷ A magyar irodalomtörténet revíziója. Fórum 3 (1948) 860–877.

kapcsolatokat és a vulgáris szociologizmus és a „túlpolitizáltság” jegyeit hordozta magán.

Változásra csak az ötvenes évek közepe táján került sor, s ennek egyik jele az a programadó cikk, amelyet két jeles modern filológus, Kardos Tibor és Turóczi-Trostler József írt a *Filológiai Közöny* első számában *A modern filológia feladatai Magyarországon* címmel. „A modern filológus feladata Magyarországon az — írják —, hogy a világirodalom nagy hagyományait minél mélyebben felkutassa, minél igazabban ábrázolja.” E munkának kettős értelmet adnak, egyrészt hozzá akarnak járulni a modern filológia marxista—leninista kutatásához, másrészt a magyar nép tájékoztatásához nemcsak a népszerűsítés, hanem a tudományos kutatás eszközeivel is. Különösen nagy teret szánnak az összehasonlító irodalomtörténetnek, amelyet igyekeznek megvédeni a kozmopolitizmus, a formalizmus, az idealizmus vádjától. Felhívják a figyelmet arra, hogy a modern filológiának állandó kapcsolatban kell lennie a magyar irodalomtörténeti kutatással, tekintetbe kell vennie annak feladatait és szükségleteit. A kutatásokban a XIX. század második felének és a XX. század irodalmának előtérbe állítását ajánlják és a nagy írók művének monografikus feldolgozását. Külön figyelmeztetnek a források megbecsülésére, amire azért volt szükség, mert az előző időszak a gyors általánosításokat segítette.

Ez a programadó cikk még nem lép fel azzal az igénnyel, hogy nyíltan szembeszálljon a dogmatikus irodalomszemlélettel, de célkitűzéseivel már mutatja, hogy túl akar jutni a torzításokon. A dogmatikus szemléletet leginkább az 1955-ben lezajlott realizmus-vita⁸ vette célba, mégpedig mindennek előtt a konkrét irodalmi folyamatok történelmi megközelítése szempontjából. Az előző időszak egész irodalomtudományát pedig ugyancsak a dogmatikus torzítások ellen fellépve, mindenekelőtt Bóka László, Sőtér István és Tolnai Gábor tette mérlegre.⁹

A világirodalmi kutatások fejlődésének is új szakasza kezdődött a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. Kongresszusa, tehát 1956 után. A dogmatizmus és a revizionizmus ellen kétfrontos harcot vívó kulturális politika fokozatosan felszámolta azokat a korlátokat, amelyek a világirodalom jelentős műveinek terjesztését akadályozták és főleg a XX. századi polgári vagy szocialista irodalom szűkkeblű megítélését eredményezték. Ennek a változásnak az lett a következménye, hogy *a világirodalmi kutatás* minden vonatkozásban — mind népszerűsítésben, mind az oktatásban, mind a tudományos kutatásban — *erőteljesen fordult korunk irodalmának problematikájára felé*. Megindultak a viták nemcsak a realizmusról vagy a szocialista realizmusról, hanem az avantgarde-ról és a dekadenciáról, s ezek nemcsak a világirodalom egy-egy írójának vagy irányzatának jobb megismeréséhez járultak hozzá, hanem az irodalomelméleti kutatások gazdagításához is. Az irodalomelméleti polémiákba így módon bekapcsoltattak azok az elemek is, amelyeket a modern filológia közvetített és dolgozott fel.

Eltűntek azok a tabuk, amelyek az *összehasonlító irodalomtörténet* útjában álltak és az utóbbi években, de különösen az 1962-ben Budapesten meg-

⁸ A realizmus kérdései a magyar irodalomban. Az irodalomtörténeti kongresszus vitái. 1955. november 1—2—3. Bp. 1956.

⁹ BÓKA L.: A XX. századi irodalomtudomány problémái. ItK, 61 (1957) 1—11. SÓTÉR I.: Irodalmunk nemzetközi tartozásai. Irodalmi Újság, 5 (1954) 20. sz. TOLNAI G.: A XX. kongresszus és az irodalomtörténetírás. ItK, 60(1956) 255—262.

tartott összehasonlító irodalomtörténeti konferencia¹⁰ óta, amely a közép- és kelet-európai irodalmi kapcsolatok kérdésével foglalkozott, az ilyen jellegű kutatás a magyar irodalomtudomány egyik erős ága lett. Tegyük ehhez hozzá, hogy irodalomtudományunk nemzetközi kapcsolatai megerősödtek, s ma már a legjelentősebb külföldi központokkal felvettük a kontaktust. Kutatóink részt vettek a különböző kongresszusokon és konferenciákon és ezeken „jellegzetes” álláspontokat képviseltek.

Megindult az *egyes nemzeti irodalmak* jelenségeinek rendszeresebb feldolgozása, és sor került egyes korszakokról, irányzatokról vagy nagy alkotókról írt monográfiák kiadására is.

Mindezek után felmerülhet a kérdés, hogy mennyire marxista ez a kutatás? Nem tartjuk feladatunknak, hogy valamiféle bizonyítványt állítsunk ki ebben a tárgyban, azt azonban megállapíthatjuk, hogy az elmúlt negyedszázad alatt a történelmi és dialektikus materializmus szemlélete meghonosodott a világirodalmi kutatásokban is, és hogy *az utóbbi évek nyílt vitái* segítették az elméleti kérdések tisztázását vagy legalábbis a frontok kialakulását. Ezek a viták arra utalnak, hogy különböző irányzatok jöttek létre a magyar irodalomtudományban és így a világirodalmi kutatásokban is. A vitázók alapállása az, hogy marxista irodalomtudományt kívánnak művelni, de az esztétika és az irodalom bizonyos kérdéseit különféleképpen értelmezik. Véleményünk szerint ez nem a marxizmus gyengeségének, hanem ellenkezőleg, térhódításának a jele.

Mindezzel nem akarjuk azt mondani, hogy különböző régi és újabb polgári irányzatok ne hatnának irodalomtudományunkban és így a világirodalmi kutatásokban is. Tovább kísért például a vulgáris szociologizmus vagy a szellemtörténet befolyása, de jelentkezik a korszerűség jegyében néhány mai polgári iskola tanítása is, így különösen a strukturalizmusé. Anélkül, hogy lebecsülnénk a mai polgári irányzatok filozófiai hatásának lehetőségét, a hangsúlyt ma az új eredmények kritikai megismerésére kell tennünk. A marxista irodalomtudomány sok kérdése megoldatlan és a XX. századi irodalmi fejlődés újabb és újabb feladatok elé állít, természetes tehát, hogy a kutató igyekszik megismerni a külföldi marxisták és nem-marxisták munkáit. A gazdagodás azonban csak akkor lehetséges, ha az új eredményeket szembesítjük a marxizmus alaptételeivel, és ha ennek alapján ki is próbáljuk a nálunk eddig még nem használt módszereket. Csak ez az elméleti igényesség hajthatja előre a világirodalmi kutatásokat is és teheti itthon és nemzetközileg érdekessé az eredményeket.

III.

Mindezek általánosságoknak tűnhetnek. Hogy közelebb kerüljünk a világirodalmi kutatások tartalmi problémáihoz, megkísérelünk áttekinteni három területet. Megvizsgáljuk, hogy a világirodalmi kutatás milyen mértékben segítette az *irodalomelméletet*, hogy mi az új az általunk művelt *összehasonlító irodalomtudományban* és végül, hogy miként áll az *egyes nemzeti irodalmak* kutatása.

¹⁰ La Littérature comparée en Europe Orientale. Conférence de Budapest, 26—29 octobre 1962. Bp. 1963. Acta Litteraria V. k. és Világirodalmi Figyelő, 9(1963) 1. és 2. száma.

A magyarországi irodalomelmélet sorsát alapvetően határozta meg Lukács György esztétikai munkássága. Nem ennek a rövid áttekintésnek a feladata az említett esztétikai koncepció érdemeinek és problémáinak akár-csak regisztrálása is. A magam részéről Lukács György legnagyobb érdemének azt tartom, hogy Marx, Engels és Lenin gondolatait továbbfejlesztve, kialakította a művészi visszatükrözés elméletét¹¹ és ezt különböző életművekre, korokra és irodalmakra alkalmazta impozáns filozófiai-esztétikai felkészültséggel. A következetesen kidolgozott rendszer alkalmazása azonban különböző problémákat vet fel.

A világirodalom kutatóinak (de persze nem csak nekik) egyik legnagyobb gondja, hogy a történetileg kialakult irányzatok és a Lukács által kialakított *realizmus-koncepció* milyen viszonyban állnak egymással. E tekintetben találkozunk olyan nézetekkel, amelyek ezeknek az irányzatoknak jelentőségét kétségbe vonják, de találkoznak olyan túlzásokkal is, amelyek a stíluskategóriákat alapvető kritériumoknak tartják az irodalmi fejlődés szempontjából és szükségtelennek érzik az általuk ismeretelméletnek nevezett megközelítést. A realizmus-vita, amint a közelmúlt példái is mutatják, közelről sem ült el, és nyilvánvaló, hogy csak akkor tudjuk az irodalom ún. *filozófiai* vagy ismeretelméleti és *történeti megközelítését* dialektikus egységben látni, ha a legfontosabb irodalmi irányzatok kérdését konkrétan vizsgáljuk.¹² Ezt a munkát indította el a belgrádi összehasonlító irodalomtörténeti kongresszus, s azok a viták, amelyeket a Gorkij Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete rendeztek az elmúlt két évben.¹³

A másik elméleti probléma, amelyben a világirodalom kutatói is erőteljesen érdekeltek, a *XX. század különböző irányzatainak* értékelése. Ez esetben is tulajdonképpen az alapvető esztétikai kategóriák értelmezéséről van szó, hiszen a polgári irányzatok, az ún. avantgarde vagy a szocialista realista irodalom megítélése nem kis mértékben attól függ, hogy mit jelent számunkra a valóság tükrözése mint érték kategória, mi a felfogásunk a művészi fejlődésről és ezen belül a hagyomány és újítás viszonyáról, milyen jelentőséget tulajdonítunk az irodalomnak a társadalmi tudat alakításában. Lukács György a visszatükrözés elméletéből kiindulva éles határvonalat húzott a realista és az antirealista tendenciák között, és szembefordult a dekadenciával, mint antirealista irányzattal. Fedi-e az avantgarde a dekadenciát, vagy csak részben teszi ezt? Mi a dekadencia igazi funkciója, és melyek esetleges értékei? Hogyan hatott az avantgarde a szocialista irodalomra? Mi a viszony az avantgarde és a hagyományokat folytató humanista vagy konzervatív, sőt reakciós polgári irodalom között?¹⁴ Hogyan függ össze a XX. századi polgári realizmus a szocialista realizmussal? Mindezek olyan kérdések, amelyek választ várnak, mégpedig úgy, hogy a történeti megközelítést nem állítjuk szembe a filozófiai-esztétikai alapvetéssel.

Irodalomtörténetünket régóta foglalkoztatja a *periodizáció* kérdése. Nyilvánvaló, hogy a korszakok meghatározásánál a magyar irodalmat illetően a hazai fejlődésből kell kiindulnunk, ez azonban nem feledtetheti el velünk

¹¹ Vö. Az esztétikum sajátossága. I—II. k. Bp. 1965.

¹² SÓTÉR I.: Az irodalmi irányzatokról. Kritika, 5 (1967) 4. sz. 3—12., U. 6.: Irányzat és módszer. Kritika, 5 (1967) 5—6. sz. 26—32.

¹³ L. Acta Lit., 1969. 379—391. és ItK, 7 (1969) 640—641.

¹⁴ SZABOLCSI M.: A nemzetközi avantgard. Kritika, 5 (1967) 12. sz. 3—13.

a nemzetközi összefüggéseket. Ha ezeket is tekintetbe vesszük, szembeötlik a társadalmi és a művészi fejlődés egyenlőtlensége. Kérdés, hogy ezt miként értelmezzük? Az irodalomtörténet marxista felfogása nem kis mértékben függ e probléma megválaszolásától. Nyilvánvalóan nem fogadhatjuk el sem a vulgáris szociológia magyarázatait, de az irodalmi fejlődés valamiféle immanens értelmezését sem. Az alap és felépítmény változásának nagyon bonyolult kölcsönhatásáról van itt szó, amelynek irodalmi jelentkezését kell konkrétizálni, segítségül hívva a történettudományt is. Ezt annál is inkább kell hangsúlyoznunk, mert az összefoglaló magyar irodalomtörténet úgy készült el, hogy az ennek megfelelő magyar történelem még nem állt rendelkezésre.¹⁵

Csak néhány fontosabb elméleti kérdést emeltem ki, amelyek eddigi vitáinkon szerepeltek. A strukturalizmussal kapcsolatos eszmecserek már előrevetítik egy olyan polémia körvonalait, amely valószínűleg a *tartalom* és a *forma* összefüggéseiről is szólni fog. Az írói *szubjektum* szerepe a műalkotásban és még inkább a *mű befogadásának* a problematikája ugyancsak napirendre kerülnek, még ha ma kevesebbet is beszélünk róluk.

Azt gondolom, hogy a modern filológia egyik érdeme volt az elmúlt esztendőben az a dokumentációs tevékenység, amely arra irányult, hogy a *külföldi irodalomtudományi iskolák* eredményeit megismerjük és, ahol erre módunk volt, ott kritikailag megvizsgáljuk és alkalmazzuk. A pszichológia, a szociológia vagy a nyelvészet bizonyos eredményeinek irodalomtudományi felhasználása, az egzisztencializmus vagy a strukturalizmus irodalomszemléletének bemutatása — az említett dokumentációs munka fontos témái voltak.¹⁶ Ez a tájékoztatás nyilvánvalóan gazdagította és a jövőben még inkább gyarapítani fogja a magyar irodalomtudományt is, felhívja a figyelmet az eddig elhanyagolt területekre és az új módszerekre.

IV.

A magyar és a külföldi irodalmak kutatói egyaránt foglalkoznak az összehasonlító irodalomtudománnyal, de talán érdemes itt kiemelni ennek modern filológiai aspektusait.

A magyar és a külföldi irodalmak *bilaterális kapcsolatainak* a kutatása az elmúlt évtizedben jelentősen fejlődött, amiről tanúskodnak a különböző, már megjelent vagy megjelenendő tanulmánykötetek.¹⁷ Bizonyos, hogy ezeknek a kapcsolatoknak a feldolgozása hozzájárul a magyar irodalmi jelenségek és azok nemzetközi összefüggéseinek jobb megértéséhez. Ezen felül lehetővé tette a különböző nemzeti álláspontok szembesítését és segítette a vitás kérdések megoldását. Végül, de nem utolsósorban módszertani haszonnal is jártak ezek a kötetek. Igaz ugyan, hogy a pozitívizmus bizonyos megnyilvánulásait megtalálhatjuk bennük, az általános azonban mégis az, hogy a kutatók

¹⁵ KENYERES ZOLTÁN: „A magyar irodalom történetének” periodizációs elveiről. It, 51 (1969) 40—60.

¹⁶ L. a Helikon—Világirodalmi Figyelő tematikus számainak az utóbbi tíz évben.

¹⁷ Tanulmányok a magyar—oros irodalmi kapcsolatok köréből. I—III. k. Bp. 1961; Tanulmányok a csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatok köréből. 1965; Italia ed Ungheria: Dieci secoli di rapporti letterari. Bp. 1967; Tanulmányok a lengyel—magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1969; Studien zur Geschichte der deutsch—ungarischen literarischen Beziehungen. Berlin, 1969; Eszmei és irodalmi találkozások. Tanulmányok a magyar—francia irodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1970.

nem hanyagolták el azokat a társadalmi és kulturális tényezőket, amelyek a hatásokat magyarázzák és nem ragadták meg pusztán tények összevetésénél. Emellett a közvetlen kapcsolatok kutatása mellett egyre inkább előtérbe került az analógiás esetek, tehát a párhuzamos fejlődés jelenségeinek az összehasonlítása. Az eddigi kötetek — meggyőződésünk szerint — segítséget adhatnak nem csupán két irodalom közötti, hanem a középkelet-európai regionális összehasonlító irodalomtörténeti szintézis megírásához is.

A francia és a magyar irodalomtörténetészek kezdeményezése az a javaslat, amely az *európai nyelvű irodalmak összehasonlító története* címen lett közzismert, s amelyet a belgrádi összehasonlító irodalomtörténeti kongresszus mint munkahipotézist magáévá tett.¹⁸ Ez a javaslat a reneszánsztól máig terjedő korok irányzatainak feldolgozását tűzi ki célul, és ezen az alapon igyekszik kialakítani Földünk egyik nagy régiójának irodalmi tipológiáját. Egyelőre részletmunkákról van szó, de talán ezek elvégzése után sor kerülhet a korok és irányzatok áttekintő bemutatására is. Ez a kutatás is a nemzeti irodalmakból indul ki, de keresi az általánosabb törvényszerűségeket, amelyeket meggyőződésünk szerint közös vagy párhuzamos történelmi-társadalmi és művészi fejlődés magyaráznak. Nem arról van szó tehát, hogy valamiféle erőltetett „osztályozást” végezzünk el, hanem sokkal inkább arról, hogy egy bizonyos típusú irodalmi fejlődés jellegzetességeit próbáljuk megállapítani. Mint ahogy erre a szintézisre való törekvés nem jelenti a nemzeti irodalmak lebecsülését vagy háttérbe szorítását, úgy azt a „jogot” sem vindikálja magának, hogy az egész világirodalmi fejlődést Európa-centrikusan mutassa be. Nyilvánvaló, hogy különösen az ázsiai termelési móddal összefüggő irodalmi jelenségek feldolgozása külön feladat, és csak ennek elvégzése után kerülhet sor a még szélesebb körű összehasonlításra és ennek alapján egy komparativista alapon álló világirodalomtörténet elkészítésére.

Mindenesetre a magyar irodalomtudomány egyik megtisztelő feladata, hogy az összehasonlító irodalomtudomány általános elméleti és módszertani kérdéseivel is foglalkozzék. Az ezen való munkálkodás mellett azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy egyrészt a magyar irodalom nemzetközi kapcsolatait és helyzetét a különböző korokban tovább vizsgáljuk, és hogy a középkelet-európai összehasonlító irodalomtörténet kérdéseinek kidolgozását. sőt, ha ez lehetséges, szintetikus bemutatását szorgalmazzuk.

V.

Ami most már az egyes nemzeti irodalmak kutatását illeti, azt kell megállapítanunk, hogy szinte minden területen nagyon jelentős az előrehaladás, különösen az összefoglaló jellegű, jórészt ismeretterjesztő munkák megjelentetése, másrészt a XX. századi irányzatok feldolgozása terén.

A magyar *anglisztika* legjavát a Shakespeare-kutatások alkotják. Fel kell azonban figyelni arra, hogy egyre többen foglalkoznak a XX. század angol irodalmának olyan jelenségeivel, mint Joyce, a harmincas évek regényirodalmának szocialista tendenciái vagy a legújabb polgári irányzatok. (Dylan Thomas, az „angry young men” nemzedék irodalma stb.) Különösen öröndetes az *amerikanisztika* előretörése s olyan munkák megjelenése, mint az *ame-*

¹⁸ Helikon, 1968. 2. sz. 258—274.

rikai irodalom története és a XX. századi amerikai irodalomról szóló tanulmányok.

A francia irodalom kutatására jellemző egyrészt néhány nagy író monografikus feldolgozása (Villon, Corneille, Racine, Anatole France, Romain Rolland, Roger Martin du Gard), másrészt a XX. századi műfajoknak és irányzatoknak és különösen a legújabbaknak a bemutatása. A francia irodalmi élettel való aktív kapcsolat magyarázza, hogy minden olyan áramlat, mint az egzisztencializmus, az „új regény” vagy az abszurd dráma megtalálja, ha nem is történetíróját, de legalább ismertetőjét és gyakran kritikusat is.

A német irodalom kutatási irányait Lukács György és Turóczi-Trostler József régebbi munkái továbbra is erőteljesen meghatározzák. Új, mindenképp három vonatkozásban született, a Kafka- és a Brecht-kérdésben, amelyekben vita is kialakult és a nyugatnémet irodalom értékelésében. Örvendetes az osztrák irodalom kutatásának gazdagodása, amelyet részben a XIX. századi osztrák politikai költészet, részben pedig a mai osztrák irodalom vizsgálata hozott.

Az olasz irodalom kutatásában a Dante- és a reneszánsz-tanulmányokat s a romantika tárgyában megjelent munkákat kell kiemelnünk. A magyar italianisták nem kis érdeme az 1967-es Nemzetközi Italianisztikai Kongresszus budapesti megrendezése.

A Szovjetunió népei régi és új irodalmának kutatása különösen az utolsó tíz évben fejlődött, főleg három vonatkozásban. Egyrészt elkészültek nagyobb önálló monográfiák (Szaltikov-Scsedrin, orosz századforduló, Tvardovszkij), másrészt tanulmányok a legújabb szovjet irodalmi jelenségekről, és végül valamelyest szélesedett a kutatók nemzeti köre: a figyelem erősebben fordult nemcsak az orosz, hanem más szovjetunióbeli népek irodalma felé is (pl. ukrán).

A szomszéd népek irodalmának kutatásában elsősorban az összefoglaló irodalomtörténetek és az irodalmi kapcsolatokról szóló köteteket kell kiemelnünk, emellett hogy elkészült néhány monográfia is (T. Arghezi, Hviezdoslav stb.). A mai irodalmi fejlődést főleg a kritikusok és a műfordítók tartották számon. Az 1962-ben rendezett budapesti Összehasonlító Irodalomtörténeti Konferencia óta egyre erősebb és gyümölcsözőbb a nemzetközi párbeszéd a mi Kelet-, illetőleg Középkelet-Európa koncepciónk és a romantikus irodalomszemlélet örökségét magával hordozó szláv vagy össz-szláv koncepció között.

A jelentős hagyományokkal rendelkező *orientaliztika* is kiváló eredményekkel gyarapodott. Az egyiptológia régészeti és művészettörténeti eredményei mellett újabban a filológiának is magas színvonalát tanúsítják az óegyiptomi novellák és rituális szövegek fordításai és a róluk szóló tudományos feldolgozások. A mongolisztika és tibetisztika nemzetközi rangú tudósa, Ligeti Lajos mellé felnőtt egy olyan iskola, amely a filológia mellett ezeknek a régi irodalmaknak népszerűsítését is feladatának vallja. Míg az orientaliztikának említett ágaiban voltaképp a nyelvészet az uralkodó, s a filológiai munkák inkább csak a nyelvészek alkalmi tevékenységét teszik, a sinológiában mind a régi, mind a modern irodalomnak vannak specialistái. Értékes munkákat tarthatunk számon az indológia, az asszirológia és a turkológia, sőt még az arabisztika köréből is. Ezeknek az orientaliztikai publikációnak az egyik fóruma a nemrég újra indított *Kőrösi Csoma Kiskönyvtár* sorozata. Az orientaliztikát kivéve szórványos a kutatás a *nem-európai* népek irodalmaiban.

Minden külföldi irodalom kutatói — a fel nem soroltak is — emellett számtalan tanulmányt írtak a lefordított művekhez vagy ismertették a már megjelenteket.

Ez áttekintés kapcsán is fel kell figyelniük arra, hogy bizonyos területeken nincs elegendő szakemberünk vagy ha van is, a tudományos kapacitást nem használjuk ki a legjobban. Elmaradás mutatkozik a *német* irodalmi kutatásban, kevesen foglalkoznak a *szomszédos népek* irodalmával, nem elég kiterjedt a *Szovjetunió népei* irodalmának vizsgálata. Emellett — más jobban ellátott területeken is -- a kutatási témák kiválasztása meglehetősen esetleges, különösen ott, ahol kollektív munkára nem kerülhet sor. Mindez természetesen összefügg azzal, hogy a modern filológiai kutatás mindenekelőtt az egyetemi tanszékeken folyt és folyik, amelyek számára a tudományos kutatás lehetőségei csak kis mértékben adóttak.

Viszonylag nem jelentős anyagi erővel az utánpótlást biztosítani lehet, és a meglévő tudományos kapacitást jobban ki lehet használni a világ-irodalom magyarországi terjesztése, irodalomtudományunk elméleti kérdéseinek feldolgozása és nemzetközi kapcsolataink fejlesztése érdekében.

KÖPECZI BÉLA